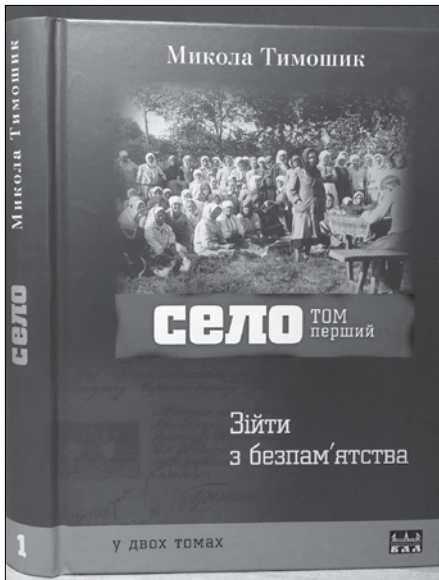

РЕЦЕНЗІЇ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

СИЛА ОГОЛЕНОЇ ПРАВДИ

(До виходу в світ двотомної документально-публіцистичної оповіді
М. Тимошика «Село»*)

Київське видавництво «Ярославів Вал» щойно випустило в світ книгу, яка, без перебільшення, стане сенсацією на українському книговидавничому ринку. Це – документально-публіцистична оповідь у двох томах «Село», побудована винятково на закритих досі для загального доступу архівних матеріалах сіл і містечок колишньої Ніжинської округи.

У першому томі, що має назву «Зійти з безпам'ятства», подано широкую панораму життя хліборобів та сільської інтелігенції від козацьких часів до жовтневого перевороту 1917 року.

У другому, що хронологічно охоплює період від 1917 до початку 70-х років ХХ століття і має назву «Трудний шлях відмосковлення», переописується низка сфальшованих сторінок

спочатку збільшовиченого, а згодом околгоспненого українського села.

Автор цієї книги – знаний в Україні та світі вчений, журналіст, письменник, громадський діяч професор Микола Тимошик.

Перша презентація цієї своєрідної енциклопедії з життя українського села відбулася в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.

Названу книжку можна презентувати в будь-якому селі, а не тільки в Данині на Чернігівщині, де народився і виріс автор. У внутрішньому двобої між усталеними версіями хрестоматійно відомих подій і архівними документами, розповідями очевидців Микола Тимошик переболів правдою про село, яке в передмові лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, письменник Степан Колесник назвав кривавою раною на тілі багатостраждальної України.

Це – не документальна історія одного села і не краєзнавче дослідження. Йдеться про виклад української історії «знизу» крізь призму долі українського села в цілому. Найважливішою дійовою особою «Села» є архівний документ. Такий, що надовго був захищений у недоступні донедавна компартійні спецфонди саме через силу оголеної правди, яку таїв у собі.

На відміну від багатьох радянських письменників, М. Тимошик не опоетизовує клямку в дверях і глиняну призьбу.

* Микола Тимошик. Село: У 2-х т. Т. 1: Зійти з безпам'ятства / Передм. С. Колесника. – К.: Ярославів Вал, 2017. – 420 с.; іл., ім. та геогр. пок., резюме англ. м.

Микола Тимошик. Село: У 2-х т. Т. 2: Трудний шлях відмосковлення. – К.: Ярославів Вал, 2017. – 580 с.; іл., ім. та геогр. пок., резюме англ. м.

Його правда про село – гірка і вистраждана його родиною, родинами односельців, які не погоджувалися (хто вголос, а хто мовчки) з нав'язуваними їм газетними деклараціями, а жили мудрістю своїх віруючих предків. І це врятувало багатьох від моральної деградації і не зробило їх «советськими чело́веками» без «адреса, дому і улiци».

Прочитане в «Черниговских губернских ведомостях» понад 120-літньої давності відтворило яскравий дитячий спо́мин: «На південно-західному боці Данини Ніжинського повіту, серед цвинтаря, вивищується великий курган, засіяний наполовину струхлявленими хрестами. На цьому кургані великий дубовий хрест осiняє свіжу могилу потомка знаменитого Гетьмана Малоросійського Тараса Трясила – відставного корнета Івана Андрійовича Тарасевича, що прожив до ста десяти років і під мирною стріхою родини своєї тихо, спокійно закрив очі навіки».

На початку 60-х років ХХ століття церкву в селі вже закрили, але паски пекти колгоспникам ще не заборонили. Влада дозволила запрошеному селянами із сусідньої Шатури батюшці освятити паски біля могил предків.

«Мати покриває щойно покроплений кошик рушником і веде мене, мало-го, за руку до баби, аби передати їй дві крашанки, – пригадує автор. – Обережно сходимо вузькою й крутою стежкою на саму гору, яку ніби хтось спеціально насипав посеред цвинтаря, – там з-поміж багатьох інших спочиває від воєнних літ бабуся Устина. Поряд із її могилою і стояв отой хрест. Пам'ятаю, що відповіла мати, коли запитав, хто там лежить: «Від батька чула, що якийсь дуже важний чин. Всі його родичі за Україну стояли і війною проти Москви виступали». Казала це притишено, озираючись, аби ніхто не почув...»

Мамина розповідь, публікація тодішнього священика данинського Свято-Троїцького храму Петра Огієвського, який «запечатав» домовину свого незвичайного прихожанина в квітні 1853 року, на верну́ли до національних джерел, до Шевченкової «Тарасової ночі». Доля родинного гнізда Трясил-Тарасевичів у Данині читається як захоплююче пригодницьке оповідання.

У розділі «Козацький дух у кожній хаті стояв» М. Тимошук шукає і знаходить національний компонент у козацьких школах. Було в козаків таке правило: не залишати напризволяще одних дітей. І за часів татарських набігів, і в пору протипанських та протипольських повстань, коли горіли села й містечка, старшина давала вказівку підопічним побратимам дбати про малечу, що залишилася без батьків. Їх звідусіль

привозили із собою на Січ і відкривали для них окремі шкільні класи. Поступово в селах Лівобережної України стали виникати перші освітні осередки. Ініціаторами заснування козацьких шкіл виступали сільські громади. Винаймали чийсь хату, інколи будували для цього нову, шукали вчителя й брали на себе всі витрати. Вчителями перших шкіл ставали здебільшого мандрівні дяки. Заробітну плату дякові-учителю батьки платили переважно натурою – борошном, картоплею, курячими яйцями, медом, а частково – грошима. Переказували в селі, що сума залежала від розуму дяка та рівня навченості дитини. Така оцінка була в компетенції батька школяра. Обидві сторони наперед не визначали ціни й ніколи не сперечалися про неї.

У виданнях давньої пори автор віднайшов різні пропозиції та рекомендації щодо навчання дітей. В архіві гетьмана Кирила Розумовського зберігаються цікаві пропозиції лубенського полковника Івана Кулябки, які були втілені в багатьох школах:

– навчання слід починати із Букваря і Часослова: до обіду вчити грамоти, а після обіду – писання;

– слід вчити також рахування;

– наказувати дітям щонеділі і в свята ходити до церкви та вчити там співу;

– тих хлопців, які не надаються до шкільного навчання, збирати в окремі дні в одне місце для козацьких військових вправ.

«Старі народні, або так звані козацькі, школи відігравали помітну роль у захисті й ствердженні національного елементу тогочасної української школи, – пише професор Тимошик. – Їхні вчителі самі були вихідцями з народу, вважалися кращими носіями і рідної

мови, і народних звичаїв, що й прищеплювали своїм вихованцям. Вони не були залежними від різних урядових програм, залізної дисципліни та схоластики, що визначала характер російської церковно-приходської школи.

Безальтернативна епоха саме такої школи – схоластичної, чужої за мовою і духом – неухильно наближалася до українських поселень від половини XIX століття. Проте в Данині появу такої школи затримало ініційоване й утримуване упродовж багатьох років місцевою громадою сільське народне училище».

Козацького духу були сповнені і перші власники Данини. Згідно з грамотою польського короля Владислава IV від 9 вересня 1647 року землі двох ключів воєводства Чернігівського – Мринського і Володьково-Дівицького – віддавалися чотирьом синам колишнього українського гетьмана Тараса Трясила – Йосипу, Федору, Василю та Марку. За універсалом гетьмана Самойловича хутір Данина, що відносився тоді до Володькової Дівиці, був закріплений за ніжинським полковим суддею Василем Гуменським. Підставою для такого рішення слугувало те, що цими селами досі володів його батько, також козацький старшина.

1770 року цариця Катерина II, яка найбільше прилучилася до перетворення значної кількості свободолюбивих українців у зденаціоналізованих малоросів, дарує графу П. О. Рум'янцеву аж три чернігівських села з їхніми земельними угіддями: Володькову Дівицю, Данину та Шатуру. В інструкції генеральному прокуророві Вяземському вона пише: «...когда же в Малороссии гетмана не будет, то надо стараться, чтобы в веки и имя гетманов исчезло».

Та козацький дух спрямовував життя данинців аж до 30-х років XX століття. Два сходи села в середині XIX століття вирішили збудувати нову церкву, «щоб була кращою від усіх», тому що від часу обрання 1864 року священика села Петра Скорини благочинним Другого округу Ніжинського повіту Данина стала адміністративним центром цього округу. Отець Петро і став виконробом новобудови. 15 травня 1883 року було закладено і освячено фундамент церкви, а 9 грудня освячено головний, центральний, престол в ім'я Святої Трійці. На кошти священика і його дружини, а також пожертви прихожан до 1896 року встановили іконостаси. Свято-Троїцький храм був оберегом духовності аж до радянзації, коли його спочатку перетворили в зерносклад, а пізніше – в сільський клуб. Про колишню велич церкви нагадують лише три артефакти:

– затверджений 1891 року в тодішній столиці Російської імперії Петербурзі детальний макет будови, віднайдений М. Тимошиком в архівах колишньої Чернігівської Єпархіальної консисторії;

– зроблена відразу по війні знаним лосинівським фотографом Миколою Півнем панорамна світлина сільського храму;

– зменшений у сотню разів макет храму, який наприкінці 80-х років минулого століття звершив столяр-самородок Петро Іларіонович Макаренко та його середній син Іван.

1908 року тіло померлого священика Скорини селяни несуть на плечах три дні з Ніжина до Данини і ховають у церковному склепі. 1961 року кістки будівничого церкви і Данини викидають на вулицю в багнюку.

Перипетії долі Петра Скорини, які автор назвав славою, журбою,

збездеченням і забуттям, спонукають до переосмислення непростих уроків нашої історії, до покаяння, яке очищує власне сумління.

Колективізація й голодомор, репресії й войовничий атеїзм, тоталітарний комунізм призвели, на думку науковця, до особливої хвороби сучасної України – боязні правди. За боязню говорити правду стоїть небажання її знати. А відтак – боротися за неї. Архівними документами, розповідями свідків, власною громадянською позицією Микола Тимошик справді допомагає нам зійти з безпам'ятства.

30 липня 2015 року він надіслав листа на адресу виконкому Данинської сільської ради Ніжинського району з проханням розглянути в установленому порядку питання про повернення селу його історичної назви. В історичній довідці професор доводив, що поява варіативної назви *Данино* викликана русифікаторською політикою Російської імперії, що призвело за радянських часів до заміни історичної назви села *Данина* на *Данино*, а пізніше на *Данине*. В сучасній Данині знайшлися безпам'ятні невігласи і крикуни, які були проти такої пропозиції. Але їх своїм патріотичним словом переважила сільський голова, вчителька за фахом, Галина Оксеніч. Установлений бюрократичний порядок 7 вересня 2016 року завершився постановою Верховної Ради України за № 1496-VIII такого змісту: «Переіменувати село Данине Ніжинського району Чернігівської області на село Данина».

«Хоч і тяжкий шлях навернення з московщини на наш, український, але він, за сильної впертості й бажання, можливий. Навіть на прикладі окремо взятого села», – стверджує дослідник.

«У час читання страшних документів не раз думкою повертався в Данину 30-х років, – пише автор. – Якою була реакція його мешканців на арешти односельців, як ставилася громада до родичів арештованих, як пережили своє горе родини «ворогів народу»? У відповідь на раптовий арешт Ніжинським окружним відділенням НКВС–ВЧК–ГПУ на початку грудня 1920 року авторитетного мешканця Данини Євмена Кошми село загуло як у вулику. Стривожені селяни вимагали від сільради зібрати сход, послати за поясненнями влади гінців до Ніжина. Через зволікання сільради виконати ці вимоги назрівав бунт, «гасити» який приїхав представник райпродкомісаріату.

У 1938 році село вже виявилось неспроможним на бунт чи принаймні гласний протест. У відповідь на раптові арешти односельців громада відповідала дружним мовчанням. Страх за себе і свої родини дійшов до такої межі, що

данинці стали обходити десятою дорогою обійстя арештованих, наївно повіривши заявам представників влади про те, що то «вороги народу». Село фізично знекровилося, а духовно – деградувало. Але навіть у таких умовах духовні діти отця Петра Скорини продовжували жити по совісті.

ПЕРЕГЛЯНУВШИ майже 34 тисячі сторінок у п'яти архівах України, губернську періодику XIX – початку XX століття, крайові та районні газети 20–60-х років XX століття, опитавши 350 старожилів, М. Тимошик описав 1340 людських доль своїх односельців, у яких віддзеркалювалася правдива історія українського села. Відкриваючи її читачам, автор показав, якими ми могли бути і можемо стати.

Надія ОНИЩЕНКО

журналіст, директор центру
українознавства Ніжинського
державного університету
ім. Миколи Гоголя

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ПОТАПЕНКА Я. О. «П'ЯТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ВІД МАЙДАНУ ДО СХІДНОГО ФРОНТУ (ПІДХОДИ, ОЦІНКИ, ІНТЕРПРЕТАЦІЇ)». – ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ВИДАВНИЦТВО КСВ, 2016. – 304 С.*

Кожна книга має власну долю, яка безпосередньо пов'язана з її автором. Ця монографія побачила світ після несподіваної смерті її творця – Ярослава Олександровича Потапенка (28.10.1975–14.01.2016), доктора історичних наук, професора, викладача

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, активного учасника Революції Гідності та знаного громадського діяча.

Автор успішно поєднав вивірний науковий аналіз з історіософським

* Рецензія містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом № Ф72/65-2016 «Історичні передумови та сучасні суспільні наслідки агресії Російської Федерації проти України 2014–2016 років».